

20 Yanvar faciəsi Azərbaycanın tarixinə həm kədərli hadisə, həm də fədakarlıq və qəhrəmanlıq səhifəsi kimi daxil olmuşdur

1990-cı il qanlı 20 yanvar hadisələrinin 20 ili tamam olur. İyirmi il əvvəl sovet imperiyasının Azərbaycan xalqına qarşı, eyni zamanda insanlığa qarşı törətdiyi misli görünməmiş vəhşilik sinələrə vurulmuş sağalmaz yaranı hələ də göynədir. Bu qanlı faciə dəhşətli bir cinayət hadisəsi kimi təkcə Azərbaycan tarixinə deyil, həmçinin bəşər tarixinə də daxil olmuşdur. İstiqlaliyyət, azadlıq və müstəqillik istəyi ilə küçələrə çıxmış dinc, əliyalın insanların gülləbaran olunması, ağır hərbi zirehli maşınların altında xıncım-xıncım edilməsi 1949-cu ilin Cenevrə Konvensiyasının, Beynəlxalq Hərbi Tribunalın Əsasnaməsinin, Beynəlxalq İnsan Haqları Bəyannaməsinin, insan haqlarına dair digər çoxsaylı beynəlxalq aktların müddələrinin kobud şəkildə pozulması demək idi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 20 Yanvar faciəsinin onbeşinci ildönümünün keçirilməsi haqqında 2005-ci il yanvarın 3-də imzaladığı sərəncamda bu barədə deyilirdi: “Süquta məhkum olmuş sovet rejimi öz son günlərində bütün tarixi boyu törətmiş olduğu cinayətlər sırasına misli görünməmiş bir vəhşilik aktı da əlavə etdi.”

1988-ci ildən başlayan hadisələr Sovet rejiminin iflasından xəbər verirdi. Bundan qorxuya düşmüş SSRİ-nin o vaxtkı rəhbəri Mixail Qorbaçov çürüməkdə olan sovet imperiyasını qoruyub saxlamaq üçün ən çirkin vasitələrə əl atırdı. Son anda isə əllərini xalqların qanına batırdı. Dinc əhaliyə qanlı divan tutulması ilk dəfə 1989-cu ildə Tbilisidə baş verdi. Gözləri insan qanından doymayan M. Qorbaçov öz çirkin niyyətlərini Azərbaycanda da həyata keçirdi. Bir il sonra isə 1991-ci ildə Vilyandə belə bir vəhşilik törətdi.

Bütün bu qırğınlara bəis olan M.Qorbaçov sonradan gürcü və Litva xalqlarından üzr istədi, lakin Azərbaycan xalqından üzr istəmədi. Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev sonralar yazdığı əsərlərində bunu əsasən üç amillə əlaqələndirmişdir: dini amil (daha doğrusu, islam amili); Qafqaz amili; türk amili. Təbii ki, akademik R. Mehdiyev öz mövqeyini şərh edərkən çoxsaylı mənbələrə istinad etmiş, tarixi sənədlərə, ədəbiyyatlara əsaslanmışdır.

...1990-cı ilin 20 Yanvarı Azərbaycanın istiqlaliyyət yolunun ilk şəhidlik zirvəsidir. İyirmi il əvvəl yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə təpədən-dırnağa-dək ən müasir silahlarla silahlanmış sovet ordusunun hissələri heç bir xəbərdarlıq edilmədən Bakı şəhərinə, eləcə də Azərbaycanın bir sıra şəhər və rayonlarına yeridilərək, azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda ayağa qalxmış Azərbaycan xalqına vəhşicəsinə divan tutdu. Xalq Ermənistanın respublikamıza qarşı irəli sürdüyü ərazi iddialarının SSRİ rəhbərliyi tərəfindən dəstəklənməsinə, xalqın rəyi soruşulmadan torpaqlarımızın bir hissəsinin Ermənistanı verilməsinə və Azərbaycan rəhbərlərinin xəyanətkar siyasət yeritməsinə dözməyərək öz haqq səsini qaldırmışdı. Öz Konstitusiyaya hüquqlarının bərqərar edilməsi tələbi ilə haqq səsini qaldıran dinc əhali gülləbaran edildi və bir anın içərisində Bakı küçələri insan qanına boyandı.

Sovet hərbi hissələrinin Azərbaycana təcavüzü, dinc, əliyalın insanların kütləvi surətdə faciəli şəkildə qətlə yetirilmələri artıq məhvə doğru gedən sovet rejiminin dağılmasının əlaməti deyildi. Bu, həm də azərbaycanlıları öz əzəli və tarixi dədə-baba torpaqlarından sıxışdırıb çıxarmaq barədə qabaqcadan hazırlanmış məqsədyönlü siyasətin tərkib hissəsi idi. Bu qanlı faciə SSRİ rəhbərliyinin beynəlmillətçilik adı ilə bütün vasitələrlə ört-basdır etməyə cəhd göstərdiyi siyasətin həyata keçirilməsini bir daha təsdiqlədi. Xalq soydaşlarımızın öz isti ocaqlarından, əzəli və tarixi torpaqlarından, yurd-yuvalarından kütləvi surətdə qəddarlıqla çıxarılmasına, Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağın Ermənistanı birləşdirilməsinə ciddi etirazını bildirir, buna yol verməməyi tələb edirdi.

Həmin dövrdə Azərbaycan Ermənistanın təcavüzünə məruz qalmışdı. Təbii ki, SSRİ-nin o vaxtkı rəhbəri Mixail Qorbaçovun millətlər arasında ayrı-seçkilik salması və Ermənistanı açıq-aşkar himayədarlıq etməsi göz qabağında idi. Belə bir şəraitdə sovet ittifaqının rəhbərliyi ədalətli, qanuni qərar qəbul etmək əvəzinə, Stavropol, Krasnodar və Rostovdan səfərbərliyə alınmış erməni əsgər və zabitlərdən, həmçinin Sovet hərbi hissələrində xidmət edən ermənilərdən, hətta erməni kursantlarından komplektləşdirilmiş ordunu Azərbaycana yeritdi. Qəddarlıq və xüsusi amansızlıqla insanlara divan tutan sovet ordusunun Bakıya və regionlara girməsi və fəvqəladə vəziyyətin elan edilməsi Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyinin razılığı, istəyi və SSRİ Ali Sovetinin 19 yanvar 1990-cı il tarixli qərarı, eləcə də M. Qorbaçovun razılığı ilə olmuşdur. Xalqın istiqlaliyyət və azadlıq arzusunu gözündə qoymaq üçün Bakıya təxminən 35 minlik ordu yeridilmişdi. Bu çirkin, iyirncə qanlı əməliyyatın yerinə yetirilməsində SSRİ Müdafiə Nazirliyi, DİN və DTK-nın hazırlayıb həyata keçirdiyi əməliyyatda xüsusi təyinatlı “ALFA” və SSRİ DTK-nın “A” təxribat qrupları əsas rol oynamışlar. Sonradan isə öz qanlı əməllərinə “həqiqət donu” geyindirməyə cəhd göstərərək utanıb-qızarmadan demişdilər ki, guya Bakıya yeridilən Sovet ordusu şəhərdəki hərbi qulluqçuların ailələrini qorumaq, “millətçi ekstremistlər” tərəfindən hakimiyyətin zorakılıqla ələ keçirilməsinin qarşısını alacaqmış. Təbii ki, bu, ittifaq rəhbərliyinin öz qanlı əməllərini həyata keçirmək məqsədi ilə quraşdırılmış ağ yalanı idi. Əgər sovet ordusu belə “dinc” məqsədlə Bakıya yeridilmişdisə, bəs onda niyə şəhərə daxil olan kimi heç bir xəbərdarlıq etmədən odlu silahlardan atəş açmağa başladı?

“Millətçi ekstremistlər”in hakimiyyətin zorakılıqla ələ keçirilməsindən söhbət düşmüşkən burada bir məqamı qeyd etmək mütləq vacibdir. Adlarını xalq hərəkatının liderləri qoyan, əslində isə “meydan qəhrəmanları” kimi tanınan İsa Qəmbərov, Etibar Məmmədov, Nemət Pənəhov, Rəhim Qaziyev və başqaları 20 Yanvar faciəsinə görə bilavasitə siyasi və mənəvi məsuliyyət daşıyırlar. Silahsız insanları təcridxanəyə, dəniz qəribəsinə, qətlə qoymağa cəsarətli sovet ordusunun üstünə gəndərən üzdanaraq xalq hərəkatının liderləri faciəli nəticələr üçün məsuliyyət hiss etməli idilər. Özlərini qədərbilən, millətin, xalqın qayğısına qalan, təəssübkeş kimi göstərməyə çalışan “xalq hərəkatının liderləri”nin burunları da qanamadı. Hətta bu “liderlərin” həmfikirləri, cəbhədaşları da təsdiqləmişdilər ki, Bakıda qan tökülməsində və hakimiyyətin devrilməsində onların maraqları olub. Fakt üçün qeyd edək ki, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi yaranan gündən bu qurumun fəallarından biri olan Zərdüşt Əlizadə öz fikrini açıq şəkildə bəyan etmiş və həmfikirlərinin bəzilərini ifşa etmişdir. Özlərini lider adlandıranlar imperiya qoşunlarının Bakıya daxil olmasından xəbər tutan kimi qaçıb aradan çıxmış, bəziləri isə qorxusundan öz evlərində yox, dost-tanışlarının bağ evlərində gizlənməmişdilər. Bu fakt da M. Qorbaçovun “millətçi ekstremistlərin” hakimiyyətin zorakı yollarla ələ keçirilməsinin qarşısını almaq bəhanəsini alt-üst edir. 20 Yanvar faciəsinin təşkilatçılarından — Kremldə yüksək vəzifə tutanlardan birinin sonradan İsa Qəmbərovu ciddi-cəhdlə müdafiə etməsi, “onunla işiniz olmasın, bizim adamdır” deməsi bir daha təsdiqlədi ki, elə “millətçi ekstremistlər” də Kremlə xidmət edən, onların tapşırıqlarını yerinə yetirən muadilular imiş. Belə xəyanətkarlıqların və sovet rejiminin qəddarlığının nəticəsində bir neçə gün ərzində 137 nəfər vəhşicəsinə qətlə yetirildi, 700-dək adam yaralandı, 800-dən çox adam qanunsuz həbs edildi. Həlak olanlar arasında dinc sakinlər-gənclər, uşaqlar, qocalar və qadımlar var idi.

Bakının imperiyanın nəzarəti altına alınması planı DİN-in, DTK-nın və sovet ordusunun hissələri ilə, müdafiə naziri Yazovun komandanlığı altında həyata keçirildi. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyinin cəsarətsiz, qətiyyətsiz addımları, siyasi təslimçilik nümayiş etdirməsi qanlı faciənin üstünün ört-basdır edilməsinə, cinayətin baş verməsində əsas günahkarın Azərbaycan xalqında olmasını sübut etməyə istiqamətlənmişdi. O vaxt informasiya blokadasında boğulan Azərbaycan bu qanlı hadisə barəsində dünya ictimaiyyətinə ətraflı məlumat verməkdə aciz idi. SSRİ DTK-nın “ALFA” qrupunun yanvarın 19-da saat 19.27-də Azərbaycan Televiziyasının enerji blokunu partlatması nəticəsində bu dəhşətli hadisə barəsində hətta yerli əhali, regionlarda yaşayanlar da ətraflı məlumat ala bilməmişdilər.

1987-ci ildə Kremldə tutduğu vəzifədən uzaqlaşdırılan, lakin bundan sonra da təqib və təzyiqlərə məruz qalan ümummilli lider Heydər Əliyev Bakıda törədilən faciənin ertəsi günü – yanvarın 21-də həyatını riskə qoyaraq Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyinə gələrək mətbuat konfransı keçirdi və dünyanın onlarla kütləvi informasiya vasitələri təmsilçiləri qarşısında sovet rəhbərliyinin Azərbaycan xalqına qarşı təcavüzünü açıq şəkildə pisləyən bəyanat verdi, bu dəhşətli faciəyə siyasi qiymət verilməsini tələb etdi. Ümummilli lider dünyanın tanınmış kütləvi informasiya vasitələri qarşısındakı çıxışında demişdir: “Azərbaycana kənardan böyük ordu kontingenti yeridilmişdir. Respublikada neçə ordu birləşməsinin olduğu mənə yaxşı bəllidir. Azərbaycanda kifayət qədər — 4-cü ordu, Xəzər Hərbi Dəniz Donanması, Desant qoşunlarının diviziyası, Hava Hücumundan Müdafiə Qoşunları, Daxili İşlər Nazirliyinin daxili qoşun birləşmələri vardır. Oraya əlavə qoşun yeritmək nəyə lazım idi? Əgər belə zərurət var idisə, orada yerləşən hərbi hissələrdən də istifadə etmək olardı. Belə qərar qəbul edən Azərbaycan rəhbərliyi, hamıdan əvvəl isə bərk ayaqda Azərbaycanı qoyub qaçmış Vəzirov öz xalqı qarşısında məsuliyyət daşmalıdır. Ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə yanlış məlumat verənlər də məsuliyyət daşmalıdırlar, zənnimcə, ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə vəziyyət barədə vaxtında kifayət qədər düzgün, dəqiq, obyektiv informasiyalar çatdırılmamışdır. Rəhbərlik çaşqınlığa salındığından belə qərar qəbul etmişdir. Qırğın törədənlərin hamısı layiqincə cəzalandırılmalıdır”.

Belə kəskin bəyanat vermək yüksək cəsarət tələb edirdi. Ulu öndərin etiraz səsi bütün dünyaya yayıldı və böyük rezonans doğurdu. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri əks mövqə tutdular və ümidlərini yenə də Moskvaya bağladılar. Həm SSRİ, həm də Azərbaycan rəhbərliyi bu qanlı cinayətin bilavasitə təşkilatçıları və iştirakçıları nəinki onun açılması və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunmasından ötrü tədbirlər görmüş, əksinə törədilmiş cinayətləri ört-basdır etmək üçün əllərindən gələni etmişdilər. 20 Yanvar faciəsinə ilk dəfə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi 1990-cı il noyabrın 21-də öz siyasi-hüquqi qiymətini vermişdir. Bu tarixi sənəddə qeyd olunmuşdur ki, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri M. S. Qorbaçov, Sov.İKP MK katibi A. Girenko, SSRİ müdafiə naziri D. Yazov, SSRİ daxili işlər naziri B. Bakatin, Sov.İKP MK-nın məsul işçisi A. Mixaylov, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Ə. Vəzirov, Nazirlər Sovetinin sədri A. Mütəllibov, Azərbaycan KP MK-nın büro üzvləri V. Polyaniçko, M. Məmmədov, DTK-nın sədri V. Hüseynov xalqımıza qarşı törədilən bu siyasi və hərbi qəsd üçün cavabdehdir və birbaşa məsuliyyət daşıyırlar.

Ulu öndər Heydər Əliyev 1991-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyalarında dəfələrlə 20 Yanvar faciəsinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi ilə bağlı məsələ qaldırmışdır. Həmin il avqust ayının 29-da böyük öndər parlamentdəki çıxışında bir daha bu məsələyə münasibət bildirmiş və qətiyyətlə demişdir: “20 Yanvar faciəsindən il yarımından çox vaxt keçir. Bu gün burada da, bu salonda da cürbəcür söhbətlər gedir...Mən sual verirəm Ali Sovetin sədri Elmira Qafarovaya, Azərbaycan Prezidenti Ayaz Mütəllibova. Nə üçün indiyə qədər bu məsələyə siyasi qiymət verilməyib? Bu məsələnin həm siyasi, həm də hüquqi tərəfləri var. Bu məsələyə dərhal siyasi qiymət vermək olardı. 20 Yanvar hadisəsini törədənlər xalqımıza xəyanət ediblər. Ancaq ondan sonrakı işlərdə də bu

hadisənin üstünü ört-basdır edənlər ikiqat xəyanət ediblər.

Sonradan hakimiyyəti ələ keçirmiş AXC-Müsavat cütlüyü dövründə də Qanlı Yanvar faciəsi öz həqiqi qiymətini ala bilmədi. Yalnız ümummilli lider Heydər Əliyev yenidən siyasi hakimiyyətə gəldikdən sonra bu dəhşətli cinayət əməlinə obyektiv qiymət verildi. Böyük tarixi şəxsiyyətin təşəbbüsü və təklifi ilə 1994-cü ildə 20 Yanvar hadisələrini lazımcıca qiymətləndirmək yolunda ciddi addımlar atıldı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanında deyilir: “ Xalqımızın tarixinə Qanlı Yanvar faciəsi kimi daxil olmuş 1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan öz azadlığı və müstəqilliyi uğrunda ilk şəhidlərini vermişdir. Tarixin yaddaşına qanla yazılmış həmin gündən bizi 4 illik zaman məsafəsi ayırır. Təəssüf ki, bu 4 il ərzində 20 Yanvar hadisələrinə dövlət səviyyəsində lazımı siyasi-hüquqi qiymət verilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Milli Şurasının bu barədə müvafiq qərarı olmuşdur. Lakin 1992-ci il 19 yanvar tarixli bu qərarla yanvar hadisələrinin əsl səbəbləri açıqlanmamış, həqiqi günahkarları aşkar edilməmişdir. Bununla belə həmin qərarın özü də qəbul edildiyi 2 il ərzində yerinə yetirilməmişdir.”

Məhz bu fərmanla Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunmuşdur ki, 20 Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verilsin. Bu məqsədlə Milli Məclisin xüsusi sessiyasının keçirilməsi məsələsi qərara alınmışdır. Bundan sonra Milli Məclis 20 Yanvar faciəsinə həsr olunmuş xüsusi sessiya keçirmiş və 1994-cü il martın 29-da qərar qəbul etmişdir. Həmin qərarın ayrı-ayrı bəndlərinə diqqət yetirdikdə bu dəhşətli faciənin təşkilatçılarının kimlər olduğu tam dəqiqliklə müəyyənləşir. Məsələn, həmin qərarın bəndlərində bildirilir:

2-ci bənd: “İşğalçılıq siyasəti ilə Azərbaycanın suverenliyinə qəsd etmiş, xalq hərəkətini boğmaq üçün bədnam kommunist ideologiyası libasında köhnə imperiya iddialarını həyata keçirmək məqsədilə 20 Yanvar faciəsini təşkil etmiş Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası, Sovet dövləti və hökuməti rəhbərliyinin, şəxsən Mixail Qorbaçovun Azərbaycan xalqına qarşı ağır cinayət törətdiyi qeyd olunsun”.

3-cü bənd: “Xalqa qarşı törədilən hərbi təcavüzə görə məsuliyyət eyni zamanda Azərbaycan Kommunist Partiyası rəhbərliyinin üzərinə düşür. Xalqın azadlıq hərəkətini boğmaq məqsədilə Sovet qoşunlarının Azərbaycana çağırılmasına və xalqa qarşı yönəldilməsinə razılıq verən, vətəndaşların əmin-amanlığını təmin etməyən, hakim mövqelərini qorumaq naminə öz xalqının qanının axıdılmasına yol verən Əbdürrəhman Vəzirovun təcavüzün birbaşa təşkilatçısı və iştirakçısı olduğu, Ayaz Mütəllibovun, Viktor Polyaniçkonun, Vaqif Hüseynovun bu cinayətdə bilavasitə iştirak etdikləri, bununla da Azərbaycan xalqına xəyanət etdikləri qeyd olunsun”.

Qərarla həmçinin Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Elmira Qafarovanın, Azərbaycan Kommunist Partiyası Bakı şəhər Komitəsinin birinci katibi Müslüm Məmmədovun sovet imperiyasının qoşun hissələrinin Bakı şəhərinə yeridilməsi ilə əlaqədar heç bir konkret tədbir görmədiklərinə və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmədiklərinə görə yüksək vəzifəli şəxslər kimi məsuliyyət daşıdıqları qeyd edilir.

...Bakının ən yüksək nöqtələrinin birində hər bir azərbaycanlı üçün müqəddəs and yerinə çevrilmiş 20 Yanvar qurbanlarının və Ermənistanın hərbi təcavüzünə qarşı döyüşlərdə həlak olanların dəfn edildiyi Şəhidlər Xiyabanı hər bir soydaşımız üçün ən ulvi ziyarətgahdır. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində Şəhidlər Xiyabanı yenidən abadlaşdırılmış, faciə qurbanlarının ailələrinin sosial problemlərinin aradan qaldırılması istiqamətində daha təsirli tədbirlər görülmüşdür. Hər bir azərbaycanlı, yetişən gənc nəsil çox yaxşı bilir ki, 1990-cı ilin 20 Yanvarı Azərbaycanın istiqlaliyyət yolunun ilk şəhidlik zirvəsi idi. Bu zirvəyə yüksəlmək çox çətindir. Çətin olduğu qədər də şərəflidir. 20 Yanvar faciəsi tarixi yaddaşımıza kədərli hadisə, hüznü gün kimi həkk olunsa da, bu, həm də Azərbaycanın tarixinə fədakarlıq, qəhrəmanlıq, mərdlik zirvəsi kimi əbədi həkk olunub. Azərbaycan xalqı yüzilliyin sonunda əvəzəilməz qurbanlar verməklə bütün dünyaya sübut etdi ki, haqq-ədalətin, müstəqilliyin bərqərar olması yolunda, öz ləyaqətini qorumaq naminə hər cür qurbanlar verməyə qadirdir. 20 Yanvar faciəsi bir daha təsdiqlədi ki, Azərbaycanın mərd oğul və qızları torpaqlarının hər bir qarışının azadlığı uğrunda canlarını qurban verməyə hazır dırlar. Bu faciə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qazanılması yolunda dönüş məqamı oldu. Mərd oğul və qızlarımızın qəhrəmanlığı və qanı bahasına qazanılmış müstəqillik dönməz və əbədidir.

Əliqismət BƏDƏLOV.